

Univerzitní nakladatelství jsou opět v módě

Poznámky z konference University Press Redux

MARTINA TLACHOVÁ

Konference University Press Redux se konala v polovině března 2016 v Liverpoolu a sjelo se na ni více než 150 delegátů z 50 univerzitních nakladatelství. Během dvou dnů nabitých přednáškami a diskusemi společně otevřeli množství témat, která rezonují světem akademického publikování.

Krise českých univerzitních nakladatelství?

Shodou okolností měsíc před konáním konference zveřejnil časopis **Host** článek literárního vědce a „čtenářologa“ prof. Jiřího Trávnička s názvem „Krise? Ale jděte“. Autor v něm mapuje aktuální posuny na světovém i českém knižním trhu a mimo jiné hodnotí právě práci univerzitních nakladatelství: „*Letitou slabinou [českého knižního trhu] je trh univerzitní – chybí tu dlouhodobější strategie, atraktivnější výběr titulů, schopnost zaujmout jimi i širší publikum; naprosto zanedbaná je distribuce. Tato nakladatelství se často používají k tomu, aby uspokojovala především potřeby těch, kdo na univerzitách pracují a potřebují si zde ‚opublikovat‘ své kariérní texty, často bez jazykové redakce a s pouze formálním recenzním řízením*¹.“ Odsudek je to nespravedlivě příkrý a překvapuje především tím, že ani jeho autor, sám akademik, se dosud nevymanil z letitého stereotypu, který staví univerzitní nakladatelství do řady s nakladatelstvími komerčními, vrší je do stejných žebříčků a podsouvá jim totožné role a cíle.

Během první evropské konference univerzitních nakladatelství, jejíž pořádní se ujal **Liverpool University Press**, se však jednoznačně potvrdilo, že česká univerzitní nakladatelství odpovídají standardům obvyklým v této sféře a čelí týmž změnám, potížím a výzvám, jako jinde na světě, včetně západní Evropy.

Doba velkých změn

Otázka financování

Tradiční model fungování univerzitních nakladatelství vycházel z předpokladu, že vydávání odborných publikací se zaplatí z prodeje tištěných knih. V dnešní době již tento model není udržitelný, tržby z prodeje výrazně klesají i takovým

¹ <http://casopis.hostbrno.cz/aktualni-rocnik/2016/02-2016/krize-ale-jdete>

institucím, jako je Cambridge University Press.² Otevřené publikování, rozvoj elektronických zdrojů dostupných prostřednictvím univerzitních knihoven a repozitářů, technologický posun přinášející úplně nové podoby vědecké komunikace – to vše vyvolává potřebu hledat nové způsoby financování univerzitních nakladatelství, které především zaručí dlouhodobou udržitelnost.

Odborné vědecké monografie jsou základním prostředkem vědecké komunikace a šíření výsledků vědy a výzkumu. Jestliže stojí za to financovat výzkum, je třeba také financovat jeho šíření.

Výzva jménem Open Access

Na koncept otevřeného publikování (Open Access) narazil během svého vystoupení na konferenci snad každý řečník, několik přednášek na něj bylo přímo zaměřených. Je to lákavá myšlenka, která čtenářům a uživatelům nabízí bezplatný a neomezený přístup k tomu nejaktuálnějšímu vědění. V Evropě existují různé platformy na podporu otevřeného publikování – mezi jinými např. **Open Access Publishing in European Networks** (OAPEN) nebo **Directory of Open Access Journals** (DOAJ). Vydavatelé se sdružují v rámci **Open Access Scholarly Publishers Association** (OASPA). Většina univerzitních nakladatelství by své

² „Retaining heritage and securing our future: the challenge of an established University Press“ – Mandy Hill (Cambridge University Press) na konferenci University Press Redux

publikace ráda bezplatně nabídla každému zájemci, musí však vědět, jak nahradí výpadek příjmů z prodeje a kdo jim zaručí, že budou moci dále publikovat. Otevřený přístup musí být také postaven na udržitelném modelu financování.

S tím souvisí také potřeba měřit úspěšnost jednotlivých titulů. Zatímco úspěšnost tištěných knih se často měří jejich úspěchem na knižním trhu, v oblasti otevřeného publikování (kde je velká většina knih elektronických) je třeba hledat nové cesty. Uvažuje se nad modely jako citovanost, počet stažení, indexování v odborných databázích, počet recenzí a podobně. Na model měření úspěchu elektronických knih se váže také jejich finanční ohodnocení ze strany donátorů.

Kdy se ještě vyplatí vydávat knihy tiskem

V kontinentální Evropě máme ještě jednu specifickou nevýhodu: na rozdíl od britských a amerických univerzitních nakladatelství publikují ta kontinentální z velké části v jiných jazycích než v angličtině a mají tedy velmi ztížený přístup na globální trh. Jestliže se odborné knihy v angličtině vydá 500 výtisků a prodá průměrně 350,³ kolik výtisků se asi prodá podobné knihy v češtině nebo dokonce ve velštině či valonštině? Přesto je mnohdy zásadní, aby se právě v minoritních jazycích bádalo a publikovalo. V případě, že nakladatelství nemá k dispozici dostatečně velký trh, aby bylo schopno prodat určitý počet výtisků knihy (často se uvádí 150), nemůže svůj byznys model postavit na příjmech z prodeje a bude spíše hledat způsoby, jak publikovat v režimu open access a přitom zajistit udržitelnost.

Situace univerzitních nakladatelství

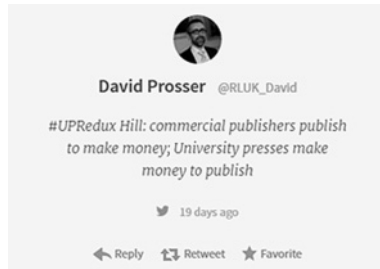
Univerzitní nakladatelství jsou hned z několika úhlů pohledu ve výhodné pozici, aby na výše popsanou situaci dokázala vhodně zareagovat a postavit se výzvám, které přináší proměny vědecké komunikace.

Součást akademické obce

Především jsou nedílnou součástí univerzit a jejich akademické obce. Sdílejí akademické ideály, zavazují se k šíření vědění a přistupují k publikování jako k poslání, ne jako ke způsobu, jak vydělat peníze.

Vědecké publikování vyžaduje samozřejmě nemalé investice – jde jen o to, kdo tyto prostředky získá. Aktuálně nejvíce prostředků určených na šíření vědeckých poznatků (v odborných časopisech) získává tzv. „velká pětka“ (Reed-Elsevier, Taylor & Francis, Wiley-Blackwell, Springer a Sage). Tyto společnosti kontroly více než polovinu „trhu“ s odbornými časopisy a získávají až 40 % financí

³ „*The Monograph and Open Access: Reports and New Opportunities from the Frontline*“ – Dr Frances Pinter (Manchester University Press, Knowledge Unlatched) na konferenci University Press Redux

určených na vědecké publikování.⁴ Čím dál častěji si akademikové uvědomují, že není v jejich zájmu tímto způsobem „dotovat“ komerční vydavatele a odvádět peníze mimo akademickou sféru. Obrací se proto zpět k univerzitním nakladatelstvím. Jednou z reakcí na tuto situaci je zakládání úplně nových univerzitních nakladatelství – ve Velké Británii jich v minulém roce vzniklo pět⁵ a všechna se zavázala k otevřenému publikování. Nová univerzitní nakladatelství reagují na potřeby příslušné akademické obce a mimo jiné nabízí způsob, jak finance určené na vědecké publikování udržet na akademické půdě a neodvádět je akcionářům soukromých společností.

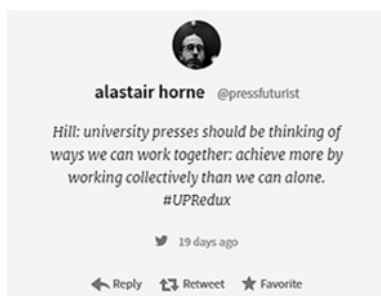
Zkušenosti a inovace

Univerzitní nakladatelství mají potřebné zkušenosti a znalosti pro publikování výsledků vědy a výzkumu. Vydávání odborných knih vyžaduje jinou redakční a distribuční práci než vydávání komerčně úspěšných titulů a komerční nakladatelé se obvykle neřídí kritériem relevance výzkumu, ale spíše vidinou zisku. Univerzitní nakladatelství se naproti tomu pouští i do odvážných (riskantních?) dlouhodobých projektů, jejichž finanční návratnost může být velmi nejistá, ale společenský přínos je nepochybný.

⁴ <http://www.sciencealert.com/these-five-companies-control-more-than-half-of-academic-publishing>

⁵ „Alt-UP or Old UP? Rationales for New University Presses“ – Andrew Lockett (Westminster University Press) na konferenci University Press Redux

Nová éra univerzitních nakladatelství

Univerzitní nakladatelství se vracejí zpět do módy. Svým domovským institucím mohou přinést věhlas, popularitu, inovativní autory a mnoho dalšího. Univerzity jim však na oplátku musí zajistit existenci.

Univerzitní nakladatelství jako služba univerzitě

Zatímco dříve bylo zvykem, že univerzitní nakladatelství publikovala z velké části práce autorů mimo domovskou univerzitu, dnes se karta obrací. Nakladatelství se vracejí k myšlence, že by měla sloužit potřebám univerzity, která je zřizuje, a nezaměřovat se především na vlastní prestiž. Stoupá procento publikovaných textů autorů z domovské instituce a nakladatelství nabízejí i další služby (například kurzy akademického psaní či práce s informacemi).

Nikdo z přítomných zástupců 50 institucí z Evropy i Ameriky neznal odpověď na otázku, jak zajistit udržitelnost univerzitních nakladatelství. Objevují se různé více či méně úspěšné modely, které obvykle kombinují příjmy z prodeje tištěných knih, institucionální podporu a poplatky za otevřené publikování. Tímto způsobem funguje i Nakladatelství Masarykovy univerzity.

Spolupráce

Evropská asociace univerzitních nakladatelů (AEUP) se inspirovala ve Spojených státech. Úspěšná americká asociace (**AAUP**) funguje již od roku 1937 a aktuálně sdružuje více než 130 institucí. Nakladatelství Masarykovy univerzity dlouhodobě podporuje myšlenku spolupráce univerzitních nakladatelů a je jediným zástupcem České republiky v AEUP. Zavedená a velká nakladatelství jsou v mnoha ohledech vzorem menším či nově založeným institucím a mohou jim předávat své zkušenosti například v oblasti distribuce a šíření obsahu. Na druhou stranu i velká světová univerzitní nakladatelství se mohou od těch malých mnohé naučit – například jak být flexibilní a pružně reagovat na potřeby autorů i čtenářů.

Univerzitní nakladatelství samozřejmě také spolupracují s knihovnami a dalšími součástmi akademického světa. Mají totiž společný cíl: kvalitní a dostupné vědecké publikace.

Závěrem

Konference jednoznačně potvrdila, že univerzitní nakladatelství se vracejí zpět na výsluní zájmu autorů. Domovské univerzity od nich přestávají vyžadovat vytváření zisku a více si uvědomují jejich nefinanční přínosy. Univerzitní nakladatelství berou publikování jako poslání a jsou připravena šířit vědění formou open access ke každému člověku na planetě – budou-li mít zajištěnu existenci bez ohledu na příjmy z prodeje. Je jasné, že oblast vědeckého publikování nelze měřit prostým počtem prodaných výtisků. Univerzitní nakladatelství mají úplně jiná měřítka úspěšnosti. Významná česká univerzitní nakladatelství naplňují požadavky kladené na tuto formu publikování stejně dobře, jako podobné instituce v jiných částech světa. Bylo by pěkné, kdyby si to jejich hodnotitelé zjistili předtím, než je označí za slabinu knižního trhu.

Ilustrační foto Liverpoolu M. Tlachová

